

POLITICA MILITARĂ EXTERNĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA SEPTEMBRIE 1939—IUNIE 1941

I. Politica militară a României — septembrie 1939—iulie 1940

Declanșarea celui de-al doilea război mondial a avut urmări grave asupra situației economice, politice și militare a statelor europene. Au fost tulburate legăturile economice între diferitele regiuni ale Europei, a fost stimulată politica revizionistă a statelor nemulțumite de tratatele de la Versailles, grupându-le în jurul puterilor Axei.

Odată cu înfrângerea militară a Poloniei, România pierdea încă un aliat de care o lega o strânsă prietenie, concretizată în convenții politice și militare, menite să unească forțele celor două state în scopul asigurării securității independenței lor naționale și a integrității teritoriale.

Alianța militară româno-polonă era operantă numai în cazul unei agresiuni neprovocate împotriva uneia din părțile contractante pe frontierele lor răsăritene. În cazul unui atac din vest, convenția militară româno-polonă nu prevedea nici o obligație de intervenție din partea celeilalte părți neatacate, ci permitea numai tranzitul de materiale de război destinate statului aliat atacat. România și-a respectat angajamentele asumate față de Polonia. La 28 august 1939, la cererea guvernului polonez, guvernul român a stabilit pentru tranzitul mijloacelor de război destinate Poloniei portul Galați. În decursul celor câteva săptămâni de război România a permis tranzitul a peste 70 de tone de aur al Băncii de stat din Polonia și intrarea în România a președintelui statului și guvernului polonez, precum și a aproximativ 100 000 de refugiați, dintre care circa 60 000 de militari. Cu sprijinul guvernului român marea majoritate a refugiaților polonezi a plecat spre Orientul apropiat, Anglia și Franța, militarii și cei capabili să poarte arme au continuat lupta contra Germaniei hitleriste.

În lucrarea *Războiul de eliberare a poporului polonez în anii 1939—1945*, istoricii polonezi acuză România că: „[...] nu a intenționat să acorde sprijin Poloniei în conflictul cu Germania. Pe 3 septembrie 1939 și-a anunțat neutralitatea, exprimându-și numai acordul pentru trecerea prin țară a materialelor de război destinate Poloniei”¹.

Guvernul român era gata să-și îndeplinească obligațiile militare conform înțelegerii dintre cele două state. Dar guvernul polonez, după cum arată Grigore Gafencu, ministrul afacerilor străine al României, într-o telegramă adresată legațiilor și ambasadelor române din străinătate în seara zilei de 17

¹ *Wojna Wyzwolenca naroda Polskiego w latach 1939—1945 (Războiul de eliberare a poporului polonez în anii 1939—1945)*, Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa, 1966, Wyd. II (Editura Ministerului Apărării Naționale, Varșovia, 1966, ediția a II-a), p. 18.

septembrie 1939, „n-a cerut ajutor militar, ci numai permisiunea de trecere prin România a președintelui Republicii Polone și a membrilor guvernului“².

Neutralitatea guvernului român declarată la patru zile după declanșarea războiului nu afecta alianța polono-română. „În ce privește politica externă — se arată în Comunicatul Consiliului de Miniștri din 4 septembrie 1939 — sîntem hotărîți a păstra mai departe politica pașnică de pînă acum, urmînd buna înțelegere cu toți vecinii țării. În acest spirit guvernul veghează la siguranța intereselor naționale și a luat măsurile necesare pentru a face față nevoilor apărării fruntariilor“³. Atitudinea României fixată prin Comunicatul Consiliului de Miniștri a fost întărită prin Hotărîrea luată în ședința consilierilor regali din 6 septembrie 1939, care preciza că România păstrează o neutralitate strictă și că: „Consiliul în unanimitate a hotărît observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiile internaționale față de beligeranții actuali în conflict“⁴. Concomitent a declarat neutralitate absolută, în ziua de 4 septembrie 1939, Iugoslavia, iar la 14 septembrie, Bulgaria. Dorind o zonă a păcii și neutralității în sud-estul Europei, România a militat pentru o politică de neutralitate a tuturor statelor din această regiune. Astfel, la 5 septembrie 1939 România a propus aliaților săi din Înțelegerea Balcanică să se ajungă la o „precizare a unei atitudini comune“⁵ față de evenimentele ce erau în curs de desfășurare. La 8 septembrie 1939, prin ambasadorul său, guvernul grec a respins propunerea, motivînd că „orice încercare prin care Înțelegerea Balcanică și-ar proclama într-un fel sau altul neutralitatea ar provoca fricțiuni între statele balcanice, tocmai în momentul cînd s-ar impune o cît mai multă coeziune și solidaritate [...]. În orice caz o declarație de neutralitate a Înțelegerii Balcanice ar produce nemulțumiri în Franța și Anglia“⁶. Guvernul turc s-a declarat în principiu de acord cu propunerea românească de a se crea în sud-estul Europei o zonă neutră, dar a solicitat unele precizări. La 9 septembrie guvernul iugoslav a răspuns printr-un demers stăruitor, urmat apoi de altele două (din 11 și 14 septembrie), cerînd în mod imperios dezlegarea problemei bulgare. El sugera: „fie ca Bulgaria să adere la Înțelegerea Balcanică contra promisiunii formale de a se reconsidera între cele cinci state pretențiile bulgare. Fie ca Bulgaria să semneze cu fiecare din statele balcanice un pact bilateral de neagresiune și neutralitate, păstrîndu-se Înțelegerea Balcanică în vechea ei formă“⁷. Propunerea guvernului iugoslav de a satisface pretențiile revizioniste ale Bulgariei pe seama altor state a îngrijorat guvernul român, care vedea în Iugoslavia un aliat nesigur. Eșecul demersurilor României a dovedit de fapt incapacitatea Antantei Balcanice de a rezista presiunilor ce se exercitau asupra ei din afară, precum și tendința fiecărui stat aliat de a nu-și lega soarta de a aliatului ce se afla într-o situație mai grea. Dintre membrii Înțelegerii Balcanice, România se găsea într-o stare mai precară.

² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/Polonia, vol. 64, f. 204. *Telegrame nr. 58 033 din 17 septembrie 1939.*

³ Arhivele Statului, fond Ministerul propagandei naționale — studii și documentări —, dosar 118, f. 2.

⁴ *Idem*, f. 3.

⁵ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/Înțelegerea Balcanică, dosar 39, f. 58.

⁶ *Idem*, f. 59.

⁷ *Ibidem*.

Guvernul român a urmărit cu îngrijorare desfășurarea evenimentelor din Polonia și apropierea trupelor germane de granițele sale nordice. Pentru România, Germania era principalul adversar, promotoarea politicii revizioniste care o viza în mod direct.

Cu Uniunea Sovietică guvernul român spera să încheie un pact de neagresiune, propus de Carol al II-lea în convorbirea avută cu președintele Turciei, İsmet İnönü, în ziua de 11 august 1939. Această dorință urma să fie adusă la cunoștința guvernului sovietic de către ministrul de externe al Turciei, Sücrü Saracioglu. După încheierea pactului de neagresiune sovieto-german din august 1939, guvernul român nu și-a schimbat politica față de Uniunea Sovietică, pe care dorea chiar să se sprijine într-un eventual conflict cu Germania hitleristă. România preconiza ca în cazul unei agresiuni din vest să-și procure unele materiale de război din Uniunea Sovietică. La 17 septembrie 1939 guvernul român a primit o notă a guvernului U.R.S.S. prin care era informat despre evenimentele petrecute la granița polono-sovietică, precum și de faptul că „U.R.S.S. va duce o politică de neutralitate în relațiile dintre U.R.S.S. și România”⁸.

În ziua de 18 septembrie guvernul român a dat un nou comunicat prin care își reafirma poziția sa de neutralitate. „Condițiile speciale în care s-au desfășurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie 1939 — se arată în comunicat —, precum și faptul că guvernul polon a cerut guvernului român să acorde ospitalitate șefului statului și miniștrilor săi, care se refugiază pe teritoriul nostru, au indicat României păstrarea mai departe a atitudinii de strictă neutralitate față de actualii beligeranți”⁹. Guvernul român a încunoscintat guvernul sovietic că va păstra o neutralitate strictă, iar celui polonez i-a comunicat că „față de Polonia, România înțelege să-și îndeplinească obligațiile ei umanitare”¹⁰.

Soarta Poloniei a produs îngrijorare și neliniște în opinia publică românească. Situația militară a României s-a agravat. Din punct de vedere militar, România se mai putea bizui pe aliații săi din Înțelegerea Balcanică, dar numai pentru asigurarea securității la granițele sale din sud. Alianța militară româno-iugoslavă fusese diminuată odată cu ocuparea Cehoslovaciei de către trupele germane. Convenția militară încheiată la Belgrad la 23 iunie 1922 nu mai era în vigoare, întrucât fusese anulată și înlocuită prin articolul XV al convenției militare a Micii Înțelegeri din 14 septembrie 1923. La 22 februarie 1939 a fost semnat protocolul confidențial, prin care convenția de alianță defensivă dintre România și Iugoslavia din 7 iunie 1921 se prelungea pe încă cinci ani, cu începere de la 16 noiembrie 1939. Dar acest protocol trebuia dublat de un altul menit să reglementeze obligațiile militare ale celor două state în conformitate cu situația politică și militară din anul 1939.

În acest scop cele două state majore au luat contact în vederea stabilirii principiilor de cooperare a celor două armate în eventualitatea respingerii unei agresiuni din vest îndreptate împotriva uneia din părțile aliate. La 14 mai 1939 șeful Marelui stat major român a trimis o scrisoare șefului Marelui

⁸ *Pravda* din 18 septembrie 1939, p. 1.

⁹ Arhivele Statului, fond Ministerul propagandei naționale — studii și documentări, dosar 117, f. 3.

¹⁰ *Ibidem*.

stat major iugoslav, propunându-i încheierea unui protocol special prin care să se repună în vigoare convenția militară româno-iugoslavă din 22 iunie 1922. În răspunsul său, Marele stat major iugoslav sugera ca protocolul să aibă mai mult forma unui plan de operații decât cea de convenție militară. Textul proiectului de protocol urma să fie întocmit de Marele stat major român. În luna iulie 1939, un ofițer din Marele stat major român a fost la Belgrad pentru „stabilirea unui punct de vedere comun între cele două state majore asupra modalității de repunere în vigoare a vechii convenții militare bipartite româno-iugoslave”¹¹. Proiectul de protocol special întocmit de Marele stat major român a fost avizat și aprobat de Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri al României, văzut de Al. Cretzianu, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, în ședința din ziua de 28 iulie 1939 de la Marele stat major român. Ulterior a fost înaintat Marelui stat major iugoslav, care a tergiversat multă vreme discutarea lui.

La 19 septembrie 1939, când a avut loc întâlnirea de la Jebel dintre Grigore Gafencu și Cinkar Markovici, ministrul afacerilor străine al Iugoslaviei, obligațiile militare ale celor două state privind asigurarea frontierei vestice nu erau încă reglementate.

La Jebel cei doi miniștri au analizat situația politică și militară creată în centrul Europei, precum și posibilitatea ca statele din sud-estul Europei să soluționeze ele însele problemele din Balcani, fără amestecul marilor puteri. În acest scop cele două părți au căzut de acord ca Bulgaria să fie atrasă în Alianța Balcanică „în cadrul căreia problemele care o interesează vor fi discutate în spirit amical cu scopul de a găsi soluții satisfăcătoare”¹². La rîndul său, Bulgaria trebuia să se supună tuturor angajamentelor și obligațiilor statelor membre ale Înțelegerii Balcanice, iar satisfacțiile ce i se acordau trebuiau să servească scopului suprem — crearea unei unități care să corespundă intereselor comune ale statelor balcanice, pentru a se ajunge la o înțelegere în scopul înlăturării animozităților existente între statele din această regiune. A fost preconizată o conferință a celor cinci state balcanice la București sub semnul independenței și neutralității. Dar nu toate statele Înțelegerii Balcanice erau dispuse să facă concesii, iar guvernul bulgar, încurajat în politica sa de marile puteri, nu era receptiv la propunerile ce i se făceau.

Deși practic n-a fost soluționată nici una din problemele discutate la Jebel, totuși, ele oglindesc mai ales poziția României de a atrage toate statele din sud-estul Europei la o colaborare activă cu scopul evitării unui conflict în Balcani, și de a menține relații pașnice cu toți vecinii săi.

Urmînd să aibă loc la Moscova discuțiile turco-sovietice, cei doi miniștri au căzut de acord să-l inițieze pe Saracioglu în problemele dezbătute la Jebel și să sondeze guvernul sovietic pentru a afla punctul său de vedere în problemele balcanice. Totodată s-a convenit să nu se întreprindă nimic în acest sens pînă la aflarea rezultatelor de la Moscova.

Ca urmare, la 21 septembrie 1939 Grigore Gafencu a telegrafiat ambasadorului său de la Ankara, însărcinîndu-l să-l pună la curent pe Saracioglu cu problemele discutate la Jebel, precum și cu misiunea ce acesta trebuia s-o îndeplinească pe lîngă guvernul sovietic.

¹¹ Arh. MAN, P. Secția a 3-a, dosar 1703, f. 51. *Darea de seamă asupra misiunii speciale pe lîngă Marele stat major iugoslav 12—15 iulie 1939 a colonelului Paul Leonida.*

¹² Arh. MAE, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 545; vol. 38, f. 236.

Tratativeler sovieto-turce au durat aproape o lună de zile, de la 23 septembrie la 16 octombrie 1939, fără nici un rezultat. Statele din alianța balcanică îl rugaseră pe ministrul turc să examineze cu guvernul sovietic anumite probleme care le interesau pe toate și să sondeze mai ales atitudinea Uniunii Sovietice față de Antanta Balcanică și de eventualitatea creării unui bloc al tuturor statelor din Balcani. Molotov, președintele Consiliului Comisarilor poporului și Comisar al poporului pentru afacerile externe al URSS, a ascultat cu răceală expunerea pe care i-a făcut-o Saracioglu privind problemele balcanice.

De problemele sud-estului european era preocupată și Italia, însă în spiritul intereselor sale. Ea a urmărit crearea unui bloc al neutrilor alcătuit din țările dunărene și balcanice (Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, Turcia și Italia). În acest sens la 15 septembrie 1939 guvernul italian a cerut asentimentul guvernului german; acesta a dat un răspuns favorabil. Ca urmare la 29 septembrie guvernul italian a formulat o declarație care să servească drept bază juridică la constituirea unui grup de state neutre sub egida Romei¹³.

În primele zile ale lunii octombrie 1939 reprezentantul Italiei la București a făcut unele sondaje în legătură cu crearea unui bloc al neutrilor cu condiția ca „Italia să joace rolul de mare conducătoare a acestui bloc”¹⁴. Gafencu a răspuns că „România n-ar vedea decât cu ochi buni formarea unei grupări de state neutre în Balcani”¹⁵.

Într-o convorbire pe care a avut-o cu Grigore Gafencu, A. Thierry, ambasadorul Franței la București, a lăsat să se înțeleagă că țării sale i-ar conveni un bloc balcanic neutru, dar nu sub egida Italiei. Ministrul de externe al României l-a asigurat pe reprezentantul Franței că „nimeni nu s-ar gândi să intre necondiționat într-o grupare a neutrilor în care Italia să-și impună voința, atrăgându-i pe toți împotriva marilor puteri occidentale. O apropiere a Blocului Balcanic de Italia nu poate fi luată în considerație decât pe temeiul și cu condiția unei neutralități desăvârșite. Condiționând neutralitatea ei de neutralitatea Blocului Balcanic, Italia nu ar mai reprezenta o primejdie pentru nimeni”¹⁶.

Eșuarea tratativilor de la Moscova a determinat guvernul român să reia activitatea inițială în vederea creării unui bloc balcanic. Astfel, la 18 octombrie 1939, ministrul de externe al României a cerut, prin ambasada română de la Ankara, părerea guvernului turc asupra constituirii unui bloc balcanic și a posibilității colaborării unui asemenea bloc cu Italia și Ungaria în sensul unui grup de state neutre¹⁷. Guvernul turc a răspuns pozitiv, dar a cerut propuneri concrete. La 28 octombrie 1939 România a trimis aliaților săi (Grecia, Iugoslavia și Turcia) un plan care să stea la baza constituirii blocului

¹³ Galeazzo Ciano, *Journal Politique 1939—1943*, tom. I, p. 162.

¹⁴ Arh. MAE, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 531.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Idem, fond 71/Franța, dosar 69 bis, f. 184. *Notă asupra convorbirii avute în ziua de 14 octombrie 1939 de Grigore Gafencu cu A. Thierry.*

¹⁷ Arh. MAE, dosar 38, studiul secției externe a MAE, din 24 decembrie 1943.

neutrilor*. Din prevederile planului rezultă dorința României de a păstra pacea la hotarele sale, precum și intențiile ei de a rămîne în afara conflictului. Planul mai cuprindea unele probleme de procedură, precum și numărul statelor care ar fi trebuit să participe. Blocul de state neutre în sud-estul Europei trebuia să se reconstituie pe baza unei înțelegeri prealabile între cele patru state aliante. Întrucît blocul nu avea alte obligații decît aceea a neutralității, guvernul român s-a gîndit că alături de statele Înțelegerii Balcanice puteau să participe la bloc și Bulgaria, Ungaria și Italia. Nefiind condiționată de apărarea statu-quo-ului, România considera participarea celor trei state revizioniste legată numai de obligația păstrării neutralității în eventualitatea unui conflict ce s-ar fi ivit în Balcani. În cazul unei agresiuni a unei mari puteri îndreptate împotriva sa, România a urmărit în mod constant să-și asigure neutralitatea Bulgariei și Ungariei, state care emiteau pretenții teritoriale și erau nemulțumite de tratatele încheiate în urma primului război mondial. De prezența Italiei în acest bloc era nevoie pentru a o obliga să nu se amestece sau să nu sprijine agresiunea ce ar fi fost îndreptată împotriva vreunui stat balcanic. Totodată, Italia ar fi atras în acest bloc și pe celelalte două state, Bulgaria și Ungaria, aflate sub influența sa politică.

La nota guvernului român, Iugoslavia a răspuns la 1 noiembrie 1939 că „propunerile pentru formarea unui bloc al neutrilor trebuie luate în serioasă considerație”¹⁸. Guvernul turc s-a arătat interesat de propunerea românească, declarînd că ar fi o binefacere dacă s-ar putea înjgheba un bloc balcanic independent și neutru cuprinzînd toate statele balcanice. În privința participării Italiei la bloc se declara de acord însă cu condiția ca ea să susțină politica statu-quo-ului în această regiune și colaborarea dintre Roma și țările balcanice să se facă pe picior de egalitate¹⁹. Guvernul grec n-a respins propunerile României, dar susținea că „se ivesc dificultăți din cauza opunerii Franței de a vedea Italia participînd la blocul neutrilor”²⁰. Ioannis Metaxa, președintele guvernului și ministru de externe al Greciei, a declarat că în ceea ce îl privește „ar fi cum nu se poate mai mulțumit, dacă s-ar ajunge măcar la formarea blocului de neutri între cei patru componenți ai Înțelegerii Balcanice”²¹. Dintre cele patru state aliante, numai două au declarat neutralitatea față de beligeranții aflați în conflict (România și Iugoslavia), în timp ce Grecia și Turcia erau numai state nebeligerante.

Politica României de creare a unei zone neutre în Balcani nu s-a bucurat de sprijinul aliaților săi. Aceștia, sub diverse pretexte, au respins-o. În ceea ce privește poziția marilor puteri, care nu doreau o apropiere între sta-

* 1) Neutralitatea desăvîrșită în cadrul actualului conflict; 2) Neagresiunea între statele făcînd parte din bloc. Obligațiunile de asistență mutuală stipulate între unele state făcînd parte din bloc rămîn în vigoare și joacă în caz de neagresiune; 3) În cazul unei agresiuni externe împotriva unuia dintre statele făcînd parte din blocul neutrilor, celelalte vor păstra cel puțin o neutralitate față de statul atacat; 4) Deciziunile luate de acord în vederea normalizării măsurilor militare la frontierele comune; 5) Stabilirea unui contact direct între miniștrii afacerilor externe ai statelor făcînd parte din blocul neutrilor. Schimb de informații politice și economice între guverne; a) Adoptarea unor măsuri de ordin economic în baza comunității de interese.

¹⁸ Idem. *Telegrama nr. 4 626 din 1 noiembrie 1939 a ambasadei române, Belgrad.*

¹⁹ Idem, vol. 39, f. 525.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

tele din sud-estul Europei, ea rezultă dintr-o telegramă a lui Grigore Gafencu din 6 noiembrie 1939, adresată misiunilor diplomatice de la Ankara, Atena, Belgrad, Paris, Roma, Budapesta și Moscova, unde se spune că „ambasadorul Franței mi-a declarat că guvernul său este complet de acord cu punctul nostru de vedere, ministrul Germaniei nu face nici o obiecție la constituirea unui bloc de neutri, care corespunde întocmai politicii Reichului de a împiedica războiul să se extindă spre sud-est, iar ministrul Angliei a fost însărcinat să-mi aducă la cunoștință că guvernul englez împărtășește în totul părerile noastre despre folosul unui bloc de neutri și că dacă se abține să sprijine pe față asemenea idee este numai de a nu împiedica grabnica ei realizare*. Ministrul Italiei s-a interesat de aproape și în mai multe rânduri de punctul nostru de vedere și de acțiunea pe care am plănuțit-o. Din lămuririle pe care le-a dat am înțeles că Italia privește cu simpatie un asemenea proiect, dar se abține deocamdată de la orice inițiativă, pentru a nu lua asupra ei un eventual eșec. Guvernul Uniunii Sovietice n-a dat pînă acum nici un răspuns“²². La mijlocul lunii noiembrie guvernul sovietic a făcut cunoscut prin comisarul său adjunct al afacerilor externe că „examinează acest proiect anti-sovietic“²³. Molotov, după ce a luat cunoștință de proiectul pactului blocului neutrilor, a răspuns că „guvernul sovietic nu are interes în acest proiect născut mort“²⁴.

Deși Ungaria și Bulgaria n-au fost informate oficial de propunerile făcute de guvernul român, ele erau totuși la curent cu proiectul român pe care l-au primit cu răceală. La Budapesta, Csáky, ministrul afacerilor străine al Ungariei, a declarat reprezentantului Iugoslaviei că „nu vede rostul creării unui bloc al neutrilor, dar că vede în schimb un pericol crescînd în amestecul beligeranților în treburile statelor din sud-estul european“²⁵.

Ghiorghi Kioseivanov, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul afacerilor străine al Bulgariei, într-o convorbire (10 noiembrie 1939) cu reprezentantul Ungariei la Sofia, a arătat că „În ciuda propagandei mari, nici acum nu i-a făcut nimeni o propunere pozitivă, poate din cauză că el evită acest lucru declarînd din capul locului că nu intră într-un asemenea bloc. El nu crede și nu va lua angajamente pe această cale pentru asigurarea integrității teritoriale a statelor din cadrul Antantei Balcanice.

Bulgaria rămîne neutră, dar numai pînă atunci cînd are propriul interes“²⁶.

Evident că interesele fiecărui stat din sud-estul Europei, precum și cele ale marilor puteri constituiau o barieră greu de trecut în realizarea unei zone pașnice în această parte a lumii. Forțele patriotice din România au sprijinit eforturile guvernului român de a alcătui un bloc de state neutre în scopul

* Încă în primăvara anului 1939 guvernul englez a sugerat lui Gafencu ideea creării unui bloc al neutrilor în Balcani.

²² Idem, fond 71/URSS, vol. 88, f. 37. *Telegrama nr. 6977 din 6 noiembrie 1939, semnată Gafencu.*

²³ Idem, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 542.

²⁴ Ibidem.

²⁵ *Politica externă a Ungariei în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial, 1939—1940*, vol. IV, p. 636. *Raportul ministrului Ungariei la Ankara către ministrul său de externe, 29 noiembrie 1939.*

²⁶ Idem, p. 665, *Raportul din 13 noiembrie 1939 al ministrului Ungariei la Sofia adresat ministrului de externe al Ungariei.*

asigurării securității și integrității teritoriale în Balcani. În numărul din 1 octombrie 1939, *Scînteia*, organul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, publica un articol intitulat „Pentru apărarea țării”, în care se arată că: „Popoarele din țările balcanice sînt la fel de amenințate de pericolul agresiunii fasciste și imperialiste ca și România. Contra dușmanului comun se impune crearea blocului balcanic al popoarelor din Peninsula Balcanică. Deci, toți patrioții sinceri trebuie să lupte pentru o politică de unire între poporul român și cel bulgar în cadrul blocului balcanic, contra agresorului”.

Marile puteri europene, care urmăreau dominarea Balcanilor, au agitat politica revizionistă promițind cercurilor reacționare din Ungaria și Bulgaria teritorii pe seama României și a altor state vecine, împiedicînd astfel orice încercare de înțelegere între statele dunărene și sud-dunărene. Guvernul hitlerist s-a împotrivit fațăș politicii de creare a blocului neutrilor. La 15 noiembrie 1939 soma Italia, care de fapt renunțase la politica de constituire a blocului neutrilor odată cu încheierea acordului anglo-franco-turc din 19 octombrie 1939, să nu ia vreo inițiativă în acest sens. La 17 noiembrie 1939 ministrul de externe al Italiei scria ambasadorului său la Berlin că: „Nu a fost luată nici o inițiativă, nici nu au fost și nici nu sînt duse discuții pentru un bloc balcanic”²⁷.

La 22 noiembrie 1939 reprezentantului României la Roma i se reproșă pe un ton caustic de către ambasadorul Germaniei că: „România face un joc foarte periculos cu planurile ei de înaltă politică tinzînd la constituirea unui bloc balcanic care, sub eticheta neutralității, ar fi îndreptat contra Germaniei. Un asemenea bloc nu se va alcătui niciodată, pentru că nici Italia și încă mai puțin Ungaria și Bulgaria nu vor adera niciodată la el [...]. Iar Germania consideră proiectul ca o acțiune ostilă contra sa. Cel mai bun lucru ar fi, deci [...] de a se înmormînta grabnic întreaga chestiune”²⁸.

Văzînd reticențele franceze și italiene, precum și opoziția Germaniei și Uniunii Sovietice, România a întrerupt pentru un moment acțiunea sa.

Situația României devenea din ce în ce mai îngrijorătoare. Din convorbirea avută de Ciano cu ambasadorul Franței la Roma, în ziua de 30 noiembrie 1939, rezultă că României i se pregăteau amputări teritoriale pe toate frontierele. În decursul acestei convorbiri ministrul de externe al Italiei a făcut aprecieri pozitive asupra raporturilor țării sale cu Ungaria, Iugoslavia, Grecia și Bulgaria. Despre România a spus că nu ar dori să-și lege destinele de acelea „ale unei țări amenințate la hotarele sale și condamnate unor jertfe mai ales spre răsărit”²⁹. Dorînd să iasă nevătămată din vîltoarea evenimentelor, la începutul lunii decembrie 1939 România a făcut noi încercări de a crea blocul neutrilor, șperînd că pe această cale ar putea îmbunătăți poziția sa politică și militară și ar consolida alianțele din cadrul Înțelegerii Balcanice. Îndreptîndu-se către Italia, singura mare putere din Europa neparticipantă la război, Grigore Gafencu a declarat ministrului guvernului italian de la București că: „România nu dorește pentru acest bloc un alt sprijin decît al

²⁷ *Documenti Diplomatici Italiani*, seria a IX-a (1939—1948), vol. II, doc. 248, p. 209.

²⁸ Arh. MAE, fond 71/Italia, vol. 66, f. 259, 260. *Telegrama nr. 6635 din 23 noiembrie 1939 a legației României din Roma adresată Ministerului de Externe.*

²⁹ Arh. MAE, fond 71/1939, F. 9., vol. 92, f. 300; fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 39.

Italiai³⁰. Răspunsul guvernului fascist de la Roma a fost dat în ziua de 7 decembrie 1939 prin directorul politic al Ministerului Afacerilor Străine, care a declarat reprezentantului României la Roma că: „Guvernul italian nu dorește să participe la un bloc de state, pentru că atare grupare nu ar putea rămîne în afară de învălmășeală, ci ar sfîrși prin alunecarea într-o direcție³¹. În răspunsul dat guvernului român, guvernul italian a cerut să nu se mai insiste asupra blocului balcanic neutru, care era văzut rău la Berlin³².

Guvernele grec, turc și iugoslav s-au declarat de acord cu planul guvernului român și s-au angajat să-l sprijine³³.

În ziua de 20 decembrie 1939 ambasadorul Turciei la Moscova a adus la cunoștința comisarului adjunct al afacerilor străine al Uniunii Sovietice poziția guvernului turc în chestiunea blocului neutrilor propus de România. Răspunsul acestuia a fost că „guvernul sovietic examinează încă acest proiect antisovietic³⁴. Ambasadorul Turciei reamintea Comisarului adjunct că „în prezența lui a făcut la timpul său domnului Molotov comunicarea convenită asupra proiectului, exprimîndu-i principiile de bază: neagresiunea între statele semnatare, relații de bună vecinătate, neutralitatea binevoitoare a părților contractante în caz de agresiune împotriva uneia din partea unei țări puteri și, îndeosebi, asigurarea că pactul nu va fi îndreptat împotriva nimă-nui. [...] Molotov, în ultimă instanță, a remarcat că «guvernul sovietic nu are interes în acest proiect născut mort»³⁵.

Blocul neutrilor nu era îndreptat împotriva unei țări sau grup de țări; ar fi fost o grupare de state neutre de asigurare a unei zone pacifice, ferite de convulsiunile războiului.

Deși încercările României de realizare a unui bloc al neutrilor au eșuat, totuși ele se înscriu pe linia eforturilor statului român de colaborare pașnică cu toate statele vecine, de asigurare a securității și păcii în această parte a Europei. Amestecul marilor puteri și politica revizionistă a unor state din această zonă pacifistă au dus la învrăjbierea și izolarea treptată a statelor din sud-estul Europei și la împingerea lor în sfera de dominație a puterilor Axei.

Garanțiile acordate României la 13 aprilie 1939 de Anglia și Franța erau îndreptate împotriva unei eventuale agresiuni a Germaniei. La 25 octombrie 1939 Alexander Codogan, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine al Angliei, a afirmat că „garanția pentru România este în termeni generali, fără să se fi stipulat limitarea ei³⁶. În decembrie același an, mi-

³⁰ Idem, fond 71/1939, E. 9., vol. 92, f. 300. *Nota lui Gafencu asupra convorbirii avute cu ministrul Italiei în ziua de 4 decembrie 1939.*

³¹ Idem, f. 328. *Telegrama nr. 6991 din 7 decembrie 1939 de la legația României din Roma.*

³² Idem, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 539.

³³ Idem, fond 71/1939, E. 9., vol. 92, f. 350, 352, 368. *Telegrama nr. 2458 din 16 decembrie 1939 a ambasadei din Atena; Telegrama nr. 2458 din 18 decembrie 1939 de la ambasada din Ankara; Telegrama nr. 6162 din 21 decembrie 1939 de la ambasada din Belgrad.*

³⁴ Idem, fond 71/România, vol. 120, f. 8. *Telegrama nr. 10 din 2 ianuarie 1940 a Legației române din Moscova.*

³⁵ Ibidem.

³⁶ Arh. MAE, fond 71/URSS, dosar nr. 60. *Telegrama nr. 78142 din 15 octombrie 1939 a lui Grigore Gafencu către Ambasada română din Paris.*

nistrul de externe al Angliei condiționa garanția și contra unui eventual conflict în răsărit de doi factori: „Hotărîrea Turciei de a deschide strîmtorile și neîmpotrivirea Italiei la acțiunea din Răsărit”³⁷. S-a căzut de acord ca Anglia să nu mai dea declarații de acest gen și să evite orice manifestare „care ar slăbi valoarea garanției”³⁸.

La 20 decembrie 1939, în Consiliul suprem al aliaților (Anglia, Franța), s-a studiat atitudinea lor față de statele balcanice și România.

Deși Consiliul suprem al aliaților a recunoscut importanța rezistenței României împotriva unui eventual „atac rus sau german, nu poate hotărî totuși data începerii trimerii de importante cantități de armament, chiar cînd acestea ar fi principal acordate — mai întîi se pune problema satisfacerii nevoilor armatelor lor”³⁹.

Ideea creării unui front de luptă în sud-estul Europei, susținută de statele balcanice și sub impulsul generalului Weygand*, comandantul armatei franceze din Siria, a eșuat în decembrie 1939. Cauzele acestei eșuări se datorau în primul rînd divergențelor anglo-franceze. Anglia evita să nemulțumească Italia prin anihilarea influenței politice a acesteia în Balcani și statele dunărene. Franța nu dorea încordarea relațiilor sale cu URSS și nici nu voia întărirea influenței Italiei în Balcani. De asemenea, cele două mari puteri nu erau sigure de politica statelor sud-est europene, de poziția lor față de beligeranți. Anglia și Franța doreau ca acestea să părăsească neutralitatea și să declare fățiș că sînt alături de ele⁴⁰.

În ceea ce privește furnizarea de armament, se prevedea că pînă în aprilie 1940 industria de război anglo-franceză avea de completat lipsurile ce existau în cele două armate aliate. După aprilie, cînd acestea erau completate, cadența livrărilor spre România putea crește.

Neputîndu-se aproviziona cu armament de pe piața puterilor occidentale, guvernul român a convenit să achiziționeze armament de pe piața Germaniei și să dea în schimb petrol și cereale. În luna ianuarie 1940 generalul Rozin a fost însărcinat de guvern să obțină de la Comandamentul german și să aducă în țară armament, în special tunuri antitanc și antiaeriene. Comandamentul german a promis că va pune la dispoziția guvernului român importante cantități de armament ca tunuri antitanc, artilerie grea, de cîmp, tunuri antiaeriene, aparate optice și topografice pentru artilerie, materiale de fortificații etc.⁴¹. La sfîrșitul anului 1939 guvernul român era sceptic în privința garanțiilor marilor puteri occidentale și în același timp nemulțumit pentru faptul că erau îndreptate numai împotriva Germaniei. Pentru securitatea granițelor sale orientale, statul român nu se putea bizui pe nici unul din aliații săi. Urmărind să antreneze Turcia într-o asemenea alianță, a propus la 18

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem. În acest stadiu a rămas chestiunea garanțiilor pînă în iulie 1940 (Arh. MAE, fond 71/Franța, dosar 69, f. 135 — Chestiunea garanțiilor acordate României. Declarația Angliei și Franței din 13 aprilie 1939 și înțelesul dat de România. Studiu — întocmit de MAE la 2 decembrie 1941).

³⁹ Arh. MAN, rola 68, caseta I, 1988, decembrie 1939.

* În acest sens, generalul Weygand a făcut și o călătorie în secret în România pe la sfîrșitul lunii septembrie 1939.

⁴⁰ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, rola 68, caseta I, 1988, decembrie 1939.

⁴¹ Idem, fond 71/Germania, dosar 129, f. 67. *Raportul din 25 iunie 1940 al generalului Rozin asupra întrevederii cu mareșalul Göring din 22 iunie 1940.*

decembrie 1939 guvernului turc să examineze, care ar fi atitudinea sa „în cazul unei agresiuni din partea răsăriteană asupra României, fără vreo participare balcanică. Care ar fi în această eventualitate ajutorul și asistența pe care le-ar da Turcia Marii Britanii și Franței întru îndeplinirea obligațiilor de garanție, deci, indirect, pe ce sprijin putem conta din partea sa”⁴². La 31 decembrie 1939 ministrul de externe al Turciei a dat următorul răspuns: „În cazul când România este atacată și această situație intră în prevederile Pactului Balcanic, Turcia nu va ezita un moment a-și împlini credincios datoria ei de aliată. În cazul în care România ar fi atacată însă, în condițiile pentru care Turcia nu a contractat obligații, ea va decide cu privire la atitudinea sa după cum o vor cere interesele de apărare a independenței și integrității teritoriale”⁴³. Discuțiile pe marginea acestei probleme au continuat pînă în prima jumătate a anului 1940.

În partea vestică, de unde era amenințată de pericolul unei agresiuni germano-maghiare, statul român nu era asigurat prin nici o alianță militară. Tratatul duse cu Iugoslavia erau în curs. Stipulațiile din convenția militară bilaterală din 1922 sau cele din convenția militară a Micii Înțelegeri din 1923 nu mai corespundeau situației politice și geografice de la începutul anului 1940. Marele stat major român a făcut unele sugestii ministrului de externe al României în vederea întîlnirii ce acesta urma s-o aibă cu ministrul de externe al Iugoslaviei la 20 ianuarie 1940.

Intrucît întrunirea șefilor statelor majore ale celor patru țări aliante ce ar fi trebuit să aibă loc în noiembrie 1939 la Belgrad fusese amînată de Marele stat major iugoslav, organul militar român întreba, în prima jumătate a lunii ianuarie 1940, ce alte posibilități de contact direct între statele majore ar sugera Belgradul. De asemenea, Marele stat major român cerea răspunsul Marelui stat major iugoslav la proiectul de Protocol special din august 1939⁴⁴.

În ziua de 20 ianuarie 1940, în cursul întrevederii de la Vîrșet, dintre Grigore Gafencu și Cinkar Markovici, ministrul român a propus stabilirea unui nou contact între cele patru state majore. Ambii oameni de stat au fost de acord că o întrunire a șefilor de state majore nu era de dorit spre a nu stîrni prea multă vîlvă, dar au convenit să se realizeze contacte directe și indirecte prin ofițeri de stat major. De asemenea, Gafencu s-a interesat de soarta proiectului de protocol, aflat încă în studiu la Marele stat major iugoslav. Markovici a promis că va obține din partea Marelui stat major un răspuns la scrisoarea adresată de Marele stat major român în august 1939, pe care-l va trimite Ministerului de Externe al României înainte de Conferința de la Belgrad.

În discuții, cei doi reprezentanți au abordat și alte probleme ce interesau în mod deosebit securitatea celor două state în perioada respectivă. Amenințată de statele revizioniste, România dorea pe cît posibil să evite orice defecțiune în cadrul alianței balcanice și să păstreze o conduită cît mai corectă în relațiile sale cu vecinii. În acest scop Gafencu, exprimînd de fapt teama guvernului român ca România să fie lăsată pradă statelor revizioniste, a arătat la Markovici că: „dată fiind atitudinea Bulgariei și Ungariei, se impune

⁴² Idem, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 536.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Arhiva MAN, P. Secția a 3-a, dosar 1703, f. 188.

pentru statele Înțelegerii Balcanice să ducă o politică solidară, înțelegătoare, dar fermă. Pentru aceasta trebuie ținut seama de următoarele: a) Nici o discuție referitoare la revendicări politice sau teritoriale, decît în cadrul unor grupări regionale (Înțelegerea Balcanică, Înțelegerea Dunăreană). Eventualele concesiuni ce ar fi de făcut nu ar avea drept scop întărirea unui stat în dauna statului vecin, ci ar avea maniera de a consfinți și întări principiul de colaborare regională în interesul general. b) Nici o concesie, decît pe temeiul unei înțelegeri generale și pe temeiul unor sfertări consfințite, comun, solidar, din partea tuturor și garanții față de toți, pentru a pune capăt politicii care urmărește a ne despărți, pentru a ne împărți. c) [...] orice discuție politică sau teritorială trebuie amînată pînă după pace⁴⁵.

Gafencu a exprimat dorința statului român de a avea raporturi bune cu conducătorii statului ungar pentru a dezvolta cît mai mult „simțămintele de prietenie și de solidaritate între state care au atîtea interese comune”⁴⁶. Conferința de la Belgrad, care a avut loc la începutul lunii februarie, trebuia să aibă în această privință o înrîurire pozitivă. După părerea omului de stat român, conferința trebuia să contribuie la întărirea raporturilor prietenești dintre toate statele vecine, cît și la o tot mai largă colaborare politică și economică între statele balcanice și dunărene.

Înainte de începerea lucrărilor conferinței Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice, care a avut loc în zilele de 2—4 februarie 1940 la Belgrad, ministrul de externe al Turciei, cu consimțămîntul celor trei guverne aliate, în trecere prin Sofia a avut o convorbire cu Kiosseivanov. Cu această ocazie președintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe al Bulgariei a reafirmat poziția țării sale că „va păstra o strictă neutralitate chiar în cazul cînd unul din vecinii săi ar fi atacat”⁴⁷. Întrebînd pe interlocutorul său ce atitudine ar adopta Bulgaria în cazul cînd unul din statele Înțelegerii Balcanice (România) ar fi atacat și trupele lui ar fi obligate să se retragă pe teritoriul bulgar, Kiosseivanov a răspuns că „înainte de a se ivi un asemenea război, guvernul bulgar nu ar putea lua nici o decizie, dar că o dată războiul produs, Bulgaria va acționa ca o membră a Înțelegerii Balcanice și nu numai că nu va dezarma acele trupe, ci mai curînd va lua loc la luptă alături de ele”⁴⁸.

La Conferința de la Belgrad cei patru miniștri au căzut de acord asupra menținerii unei atitudini strict pacifiste față de război; de asemenea au analizat condițiile de normalizare și de strîngere a raporturilor cu statele vecine, îndeosebi cu Bulgaria și Ungaria, pentru a desăvîrși „pacea în Balcani și pacea dunăreană. Totodată ei și-au exprimat convingerea că în cadrul unor înțelegeri regionale se vor putea găsi formele de apropiere și de înțelegere între toate statele vecine din sud-est. Ministrul de externe al României a expus în linii generale eforturile guvernului de a ameliora raporturile sale cu toți vecinii. Ministrul de externe al Turciei a fost însărcinat să-l informeze pe Gheorghii Kiosseivanov asupra discuțiilor avute și de deciziile luate de conferință, asigurîndu-l că au luat act cu plăcere de atitudinea Bulgariei și că

⁴⁵ Arhiva MAE, fond 71/Înțelegerea Balcanică, volumul 39, p. 535.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem. (Aceasta rezultă din declarația făcută de ministrul de externe al Turciei la Conferința de la Belgrad din februarie 1940).

sînt gata în cadrul Înțelegerii Balcanice a lua în considerație cu bunăvoință chestiunea revendicărilor bulgare, „aceasta însă neputîndu-se face decît după restabilirea păcii în Europa”⁴⁹.

La Belgrad au fost discutate și unele probleme militare care interesau în cel mai înalt grad România. La 30 ianuarie 1940 Marele stat major român propunea ministrului afacerilor externe să discute la Conferință posibilitățile revederii prevederilor convențiilor militare ale Înțelegerii Balcanice în lumina condițiilor politice și militare ce se creaseră, precum și normele generale ale cooperării navale în Marea Neagră decurgînd din înțelegerea stabilită în protocolul Conferinței statelor majore care a avut loc la Atena în decembrie 1938⁵⁰.

În adresa din 6 februarie 1940 Ministerul Afacerilor Străine comunica Marelui stat major că în urma convorbirilor avute la Belgrad cu ceilalți miniștri ai Înțelegerii Balcanice ministrul de externe al Iugoslaviei a făgăduit ca Marele stat major iugoslav să înceapă în cel mai scurt timp convorbirile cu Marele stat major român în vederea adaptării convențiilor militare la condițiile militare ale anului 1940. De asemenea s-a căzut de acord ca între cele patru state majore să se reia contactele. La propunerea reprezentantului Greciei, Consiliul permanent a convenit ca în locul conferinței obișnuite a șefilor de stat major să se stabilească numai un simplu contact discret, dar direct între cele patru state majore pentru a discuta probleme militare ce le interesau. De asemenea s-a mai convenit ca cele patru state majore să ia contact pentru a studia ipoteza unei cooperări a forțelor militare ale celor patru state ale Înțelegerii Balcanice împotriva unei eventuale invazii din afară⁵¹. În acest scop fiecare stat major trebuia să înceapă numaidecît să studieze ipoteza unui atac îndreptat împotriva sud-estului european și modalitatea de organizare a cooperării armatelor și flotelor celor patru state aliate pentru respingerea unei atari agresiuni. În cursul lunii martie 1940 urmau să se întîlnească la Atena atașaii militari ai României, Iugoslaviei și Turciei, ca împreună cu reprezentantul statului major turc să discute ipotezele propuse de fiecare stat major aliat.

La Belgrad, ministrul de externe al României a mai discutat cu ministrul de externe al Turciei, despre o eventuală cooperare militară româno-turcă în cazul unui atac din est împotriva României, iar cu ministrul de externe al Iugoslaviei adaptarea prevederilor convențiilor militare de alianță româno-iugoslavă la condițiile deosebite din anul 1940.

La Conferința de la Belgrad a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, care a fost și ultima, reprezentantul României a fost foarte activ. El a urmărit să asigure securitatea României printr-o politică pașnică față de vecini și de neangajare față de taberele beligerante. Dar, așa cum au demonstrat-o evenimentele din vara anului 1940, încercările României de a păstra raporturi pașnice cu toți vecinii s-au năruit din cauza politicii revizioniste a unora dintre aceștia susținuți de puterile Axei.

Avînd loc într-o situație critică, plină de riscuri, conferința Consiliului permanent a confirmat dorința celor patru state de a menține pacea în

⁴⁹ Idem, vol. 39, f. 568.

⁵⁰ Idem, vol. 37. *Adresa nr. 10970/C din 30 ianuarie 1940 a M.St.M. român către Ministerul Afacerilor Străine.*

⁵¹ Arhiva MAN, P. Secția 3-a, dosar 6858, filele 6—12.

această parte a Europei. În comunicatul dat publicității la 4 februarie 1940 se preciza (la punctul 3) că membrii Consiliului permanent „[...] rămân uniți în cadrul unei alianțe, care urmărește numai propriile sale scopuri, nu este îndreptată împotriva nimănui și veghează în comun asupra dreptului fiecărui la independența și teritoriul său național”⁵². De asemenea, reprezentanții fiecărui stat s-au străduit să păstreze o anumită distanță față de marile puteri beligerante, manifestându-și cu acest prilej dorința ca statele lor să nu fie antrenate în conflict, precum și teama de a nu fi acuzate că sprijină pe unul sau altul din grupul de state beligerante. În schimb au încercat să se apropie de Italia, mare putere care nu participa încă la război. La insistențele României cei patru miniștri s-au declarat pentru raporturi de prietenie cu Ungaria și Bulgaria.

Conferința de la Belgrad a produs o impresie bună asupra reprezentantului guvernului ungar de la Belgrad care scria la 6 februarie 1940 că „în privința Ungariei atmosfera Conferinței a fost deosebit de favorabilă [...]. Cuvintele prețioase adresate Ungariei și Bulgariei nu sînt numai vîlăstarele dorinței de pace, ci ele pun într-o lumină corespunzătoare atitudinea preventoare a României, cît și încăpățînarea noastră externă”⁵³.

Hotărîrile adoptate de conferința de la Belgrad au mulțumit România, care a urmărit cu perseverență transpunerea lor în viață. Diplomația română a acționat imediat în vederea menținerii unor raporturi normale de vecinătate cu Bulgaria și Ungaria. Astfel, la sfîrșitul lunii februarie ministrul de finanțe al României, Mitiță Constantinescu, a făcut o vizită la Sofia. Misiunea sa a fost de a arăta guvernului bulgar „via dorința a României de a întretine raporturi de prietenie cu Bulgaria și de a strînge, atît direct cît și în cadrul Înțelegerii Balcanice, legăturile de colaborare dintre cele două țări. Înțelegerea Balcanică — a declarat el — trebuie să fie lărgită, adîncită și să cuprindă și Bulgaria”⁵⁴. Rezultatele vizitei au constat într-o ameliorare a relațiilor, precum și stabilirea unor contacte directe între cele două guverne. Factorii de răspundere ai Bulgariei și-au exprimat dorința de a îmbunătăți raporturile țării lor cu România și s-au declarat de acord cu teza guvernului român, că: „toate statele trebuie să urmeze în comun și deplin solidare o politică de independență și de pace care să corespundă intereselor comunității balcanice”⁵⁵. Ei au dat asigurări categorice că vor păstra neutralitatea, chiar în cazul în care vecinii lor ar fi atrași într-un conflict. Au mai declarat însă că pentru motive de oportunitate ei nu erau în măsură să se apropie și să se alăture Înțelegerii Balcanice⁵⁶. Desigur, guvernul bulgar urmărea propria sa politică și anume realizarea revendicărilor sale teritoriale.

Guvernul ungar era foarte greu de convins și de atras la o colaborare pacifică. Din cele discutate la Belgrad, Budapesta a reținut problemele ce o interesau direct, și anume cele teritoriale. Ministerul de Externe al Ungariei a fost foarte iritat de faptul că „conferința a luat în deplină considerație interesele românești, întrucît cei patru miniștri de externe participanți au

⁵² Universul, 7 februarie 1940.

⁵³ *Politica externă a Ungariei în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial, 1939—1940, vol. IV, dosar 523, p. 683.*

⁵⁴ Arh. MAE, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 39, f. 568.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

precizat hotărârea lor de a veghea împreună asupra unității cât și asupra integrității teritoriale a celor patru state interesate în menținerea păcii⁵⁷. Respingerea de către conferință a ideii concesiilor teritoriale a determinat publicarea unui articol în ziarul *Pester Lloyd*, care a produs nervozitate la București și Belgrad. Punctul trei al comunicatului era nou; cele patru state se obligau să apere în comun teritoriile lor naționale, indiferent de unde provenea agresiunea. Bineînțeles că această obligație era firavă și teoretică, dacă nu era dublată de angajamente militare ferme.

Germania privea România prin prisma intereselor sale economice și îndeosebi problema petrolului o interesa în cel mai înalt grad. Într-o convorbire intimă la Legația germană din București, atașatul militar german a spus următoarele: „Este de așteptat ca englezii să dea o ripostă înființării comisariatului petrolului și să comită acte de sabotaj la sonde și în regiunea Porților de Fier, pentru a bloca circulația pe Dunăre. În acest caz, dacă autoritățile române nu vor lua măsuri, Reichul va fi nevoit să trimită forțe militare capabile să împiedice sabotarea convenției de interes vital pentru noi. Comandamentul suprem al armatei germane a prevăzut și refuzul României de a primi trupe de pază și consecința acestei atitudini, războiul⁵⁸.

Atașatul militar al Reichului prevedea o agresiune germană din apus, și ocuparea completă a României.

România privea relațiile sale cu Germania prin prisma aprovizionării cu armament și a unui eventual concurs ce aceasta i-ar fi dat poate în eventualitatea unei situații critice la care România se aștepta, date fiind pretențiile teritoriale ce se emiteau din partea unor state vecine.

La sfârșitul anului 1939 guvernul român a încheiat o convenție cu cel german pentru ca: Germania să livreze armament, iar România să dea în schimb petrol și cereale⁵⁹.

Convenția provizorie încheiată în martie 1940 a fost transformată la 22 mai 1940 într-o convenție definitivă germano-română (Abkommen über Austach). Prin această convenție au fost precizate cantitățile de armament ce urmau să fie livrate de guvernul german României și cele de petrol pe care aceasta trebuia să le dea în schimb. Până la 22 iunie 1940 guvernul german livrase o cantitate infimă de armament din ceea ce fusese prevăzut. În ziua de 22 iunie 1940, în audiența avută la Göring, generalul român Rozin a propus ca Germania să livreze armamentul comandat de România. Göring a dat un răspuns evaziv, spunând că „sîntem singurii pe lume care vă putem da arme. Anglia nu vă poate da nici un pistol. Franța e în mîna noastră. Italia are ea însăși nevoi mari. America a vîndut totul Angliei. În această extraordinară conjunctură eu aș putea foarte bine să fixez prețuri enorme și oricui aș spune să plătească întreit ar plăti imediat, dar României nu-i vom spune acest lucru. Vreau să facem cu România un schimb onest, echitabil, căci dacă noi sîntem singurii care vă putem vinde arme, în schimb România

⁵⁷ *Politica externă a Ungariei în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial, 1939—1940, vol. IV, dosarul 566, p. 731. Adresa șefului secției politice din Ministerul Afacerilor Străine al Ungariei, toate legațiile ungare, 7 martie 1940.*

⁵⁸ Arhiva MAN, P. fond S. 3-a, dosar 1897, f. 3 (3 februarie 1940) CD, *Raportul secției a 3-a a Marelui stat major român.*

⁵⁹ Arh. MAE, fond 71/Germania, dosar 129, f. 57. *Raportul generalului Rozin asupra audienței la mareșalul Göring din 22 iunie 1940.*

ne dă și ea o armă foarte puternică — petrolul —, de care avem mare nevoie și în plus ne dă cereale. Iată de ce dorim sincer ca România să fie lăsată în liniște⁶⁰.

Pentru România situația era foarte gravă; toate canalele de aprovizionare cu armament fiind închise, ea era nevoită să apeleze la cel mai înverșunat stat revizionist care îi promitea că nu are nici o intenție agresivă, nici o pretenție teritorială, dar în schimb sprijinea statele ce emiteau pretenții teritoriale asupra ei.

Anglia, care avea cele mai puternice poziții în industria petrolieră românească, s-a interesat în special de planul de distrugere a zonei petrolifere românești și mai puțin de un ajutor militar pe care să-l acorde României în cazul unei invazii.

După Anglia, Franța avea mari investiții în industria românească, de aceea guvernul român a urmărit să profite de această situație și s-o atragă la o colaborare militară de apărare a teritoriului României. În acest scop a oferit baze aeriene aviației franceze și a încercat chiar să elaboreze un plan de cooperare militară cu armatele anglo-franceze. La sfârșitul lunii februarie 1940 doi ofițeri francezi au vizitat bazele aeriene românești pentru determinarea unor baze aeriene, probabil pentru o eventuală colaborare. Guvernul român s-a arătat dispus și s-a angajat să pregătească șapte baze și șapte terenuri auxiliare pentru aviația franceză. La 15 mai 1940 atașatul militar francez era pus la curent de Marele stat major român că „s-au făcut recunoașterile auxiliare, că pot conta că în scurt timp vor fi amenajate⁶¹. Guvernul francez n-a dat însă curs dorințelor românești⁶².

Generalul Gamelin, comandantul armatei de uscat franceze, nota la 10 martie 1940 că „pe plan militar, un efort în Balcani ar fi pentru Franța de un folos cu mult mai mare decât un efort în Scandinavia. Teatrul general de operații s-ar întinde larg. Iugoslavia, România, Grecia și Turcia ne-ar aduce o întărire de aproximativ 100 de divizii⁶³. Aceasta a fost numai o părere, neconcretizată în vreun protocol sau un plan de acțiune⁶⁴.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Arh. MAN, fond 948/493, mapa 3, f. 1, 27.

⁶² La 5 aprilie 1940, ambasadorul României la Paris raporta că „generalul Weygand și-a arătat regretul că de la ultima noastră întâlnire de acum trei luni nu s-a realizat nimic în domeniul pregătirilor și că atunci când a trimis în România doi ofițeri aviatori cu misiunea de a stabili bazele de aterizare destinate aviației aliate care ne-ar veni în ajutor din primul moment, ei n-au avut nici un contact direct și au trebuit să lase chestiunea pe seama atașatului aerian francez la București, care a rezolvat-o ulterior, urmând ca terenurile să fie amenajate de acum înainte“ (Arh. MAE, fond 71/Franța, dosar nr. 70, f. 192).

⁶³ *Documente privitoare la conflictul cu Iugoslavia și Grecia*. 1941, Deutsches Verlag, abv 131.

⁶⁴ În aprilie 1940, generalul Weygand, într-o discuție cu ambasadorul României la Paris, spunea că „Aliații au dat României garanția lor. Dacă România este atacată, ajutorul aliat va veni de la Corpul expediționar din Siria. Pentru ca acest ajutor să fie deplin eficace este absolut necesar să se stabilească din vreme și de comun acord un plan de acțiune politic și militar destinat să evite orice încurcătură de ultim moment care ar risca întârzierea intervenției aliaților în favoarea României. Generalul Weygand a ținut să sublinieze în mai multe rânduri că este vorba de pregătiri strict defensive, conform doctrinei guvernului francez de a pune bazele unui front defensiv și nicidecum ofensiv în Balcani. Dacă nu se poate face mai mult, chiar niște pregătiri sumare pot fi de un imens folos (Idem, fond 71/Franța, dosar nr. 70, fila 192).

La 28 martie 1940 s-a semnat la Londra acordul franco-britanic. Cu această ocazie s-a hotărât ca forțele aviației aliate să intensifice războiul aerian, „în primul rînd distrugerea unor centre industriale germane și unele noduri de comunicații feroviare”⁶⁵. În relațiile cu Uniunea Sovietică „să se evite vexațiuni inutile care ar adînci colaborarea germano-sovietică”⁶⁶. Era clar că România nu putea conta pe garanțiile anglo-franceze în situația concretă din primăvara anului 1940.

Pentru asigurarea apărării integrității sale teritoriale, guvernul român a urmărit cu perseverență traducerea în viață a hotărîrilor conferinței din 2—4 februarie. Guvernul iugoslav tergiversa perfecționarea alianței militare româno-iugoslave. Protocolul special trimis în august 1939 de către Marele stat major român Marelui stat major iugoslav n-a mai fost luat în considerație de acesta din urmă, întocmind un altul pe care l-a adus de la Belgrad Grigore Gafencu cînd s-a întors de la conferință. Protocolul secret elaborat de Marele stat major iugoslav nu satisfacea cerințele organului militar român, deoarece nu stabilea nimic nou, nu rezolva problemele în suspensie și reprezenta de fapt o măsură dilatorie.

Cu toate acestea, șeful Marelui stat major român l-a semnat și a restituit un exemplar părții iugoslave cu contrapropuneri. La 9 aprilie 1940 Belgradul a trimis drept răspuns un proiect de „Anexă la protocolul secret din februarie 1940”. Dar nici de data aceasta partea română nu a fost mulțumită și, la 14 aprilie același an, Anexa și o copie adnotată au fost înapoiate Belgradului pentru refacere. La 23 mai 1940, cînd evenimentele militare și politice din Europa s-au precipitat, Marele stat major român obiecta că, cu toate că „a elaborat în 4—5 zile contrapropuneri, Marele stat major iugoslav a lăsat să treacă mai mult de o lună fără a da vreun răspuns”⁶⁷. Din cauza evenimentelor ulterioare, partea română n-a mai insistat și ca atare nu s-a semnat un protocol de punere în aplicare a convenției militare din 1922. Motivul neajungerii la un acord deplin l-a constituit faptul că românii doreau aplicarea clauzelor militare nu numai în cazul unui atac ungar, dar și în cazul unui atac al Ungariei împreună cu unul sau mai multe state terțe, în vreme ce iugoslavii doreau să limiteze aplicarea acestor clauze doar la eventualitatea, imposibilă de altfel, a unui atac al Ungariei fără ajutor din partea unuia sau mai multor state. Or, în condițiile politice și militare din prima jumătate a anului 1940 asupra României greva pericolul unui atac concentric.

Conform înțelegerii de la Belgrad, în luna martie 1940 urma să aibă loc la Atena consfătuirea atașatilor militari ai statelor Înțelegerii Balcanice, pentru a dezbate și examina proiectele de acțiune elaborate de statele majore respective, care cuprindeau ipoteza unei apărări în comun a Balcanilor. În vederea acestei conferințe, a cărei dată a fost mereu amînată din cauza Marelui stat major iugoslav, Marele stat major român a pregătit un studiu „asupra cooperării cu armatele aliate din Înțelegerea Balcanică de a se opune cu forțe unite unei invazii din afară în cazul unui atac îndreptat contra sud-estului european”⁶⁸. În proiectul român, elaborat la 18 mai 1940, se avea în ve-

⁶⁵ Arh. MAE, fond 71/Franța, dosar 71.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Arh. MAN, P. Secția a 3-a, dosar 1897, f. 134.

⁶⁸ Arhiva MAN, dosar nr. 24, fila 948.

dere și ajutorul militar ce l-ar fi acordat puterile occidentale⁶⁹. „Rezistența cu forțe unite a Înțelegerii Balcanice este însă posibilă și logică în scopul și pe timpul necesar intrării în linie a forțelor franco-engeleze destinate a constitui împreună cu Înțelegerea Balcanică un front sud-estic”⁷⁰. Precipitarea evenimentelor în Occident și intrarea Italiei în război au împiedicat ținerea consfătuirii. Așadar, întâlnirea militară programată la Atena n-a mai avut loc.

Pentru convorbirile cu reprezentanții Marelui stat major turc în legătură cu cooperarea bilaterală româno-turcă Marele stat major român a numit pe atașatul militar de la Ankara. Acesta trebuia să discute condițiile tehnice de cooperare a forțelor terestre și aeronavale române și turce „în ipoteza unei agresiuni orientale împotriva României”⁷¹.

În ziua de 25 martie 1940, locotenent-colonelul Traian Teodorescu s-a prezentat mareșalului Fevzi Cakmak, șeful Marelui stat major turc, și i-a făcut cunoscută scrisoarea generalului Florea Țenescu, șeful Marelui stat major român, referitoare la însărcinarea ce o avea. Șeful organului militar superior turc, în consens cu ministerul de externe al Turciei, a amânat discuțiile asupra cooperării bilaterale după întrunirea celor patru atașați militari ce urma să aibă loc la Atena. Or, cum întâlnirea de la Atena n-a mai avut loc, și discuțiile româno-turce au rămas doar în faza de propuneri.

Guvernul român a urmărit relații de bună vecinătate cu guvernul sovietic. La 17 ianuarie 1940 reprezentantul României la Moscova a fost primit în audiență de V. M. Molotov care i-a comunicat că dorește „ca raporturile româno-sovietice să se dezvolte în mod normal”⁷².

La 13 aprilie 1940, guvernul ungar a întocmit un proiect de memoriu despre trecerea prin Ungaria a trupelor germane. „Guvernul german a dat a înțelege guvernului ungar că și-ar limita operațiile militare la sectorul Timișoarei și la câmpurile petrolifere din Vechea Românie, în timp ce, în contul trecerii libere, asigură mână liberă armatei ungare în privința Transilvaniei propriu-zise”⁷³.

Informat de cele ce se puneau la cale, guvernul român urma să ia măsuri de ultimă oră. La 19 aprilie 1940 regele Carol al II-lea a convocat la Palat pe președintele Consiliului de Miniștri, pe ministrul de externe și pe ministrul Palatului pentru a discuta situația României. În acest consiliu restrâns au fost discutate măsurile ce trebuiau luate în cazul unor agresiuni din afară. În documentul încheiat, la paragraful 3, se arată succint: „1) Agresiunea germană a) În urma unui ultimatum (pentru a lăsa să treacă trupe); b) Printr-un atac subit; c) Printr-un atac combinat cu o agresiune ungară. Hotărârea Consiliului. Vom lupta”⁷⁴.

⁶⁹ În mai 1940 preocuparea principală a aliaților cu privire la Balcani era consolidarea neutralității Bulgariei spre a evita ca Sofia să cedeze unor eventuale tentative sau presiuni germane. Sprijinirea României cu forțe armate împotriva unei agresiuni nu intra în planurile militare ale Angliei și Franței.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Idem, P. Secția a 3-a, dosar 1897, f. 30.

⁷² Arh. MAE, fond 71/URSS, dosar 136. *Telegrama Legației române din Moscova*, 17 ianuarie 1940.

⁷³ *Politica externă a Ungariei în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial, 1939—1940*; vol IV, doc. 584, p. 769.

⁷⁴ Grigore Gafencu, *Preliminariile războiului din răsărit. De la acordul de la Moscova (21 august 1939) pînă la ostilitățile din Rusia (22 iunie 1941)*, EGLVFF, p. 329.

Evenimentele din Europa se precipitau. La 9 aprilie 1940 Germania a invadat Danemarca și Norvegia, iar la 10 mai Olanda, Belgia și Luxemburgul, și totodată a început campania armatei germane împotriva Franței. Generalul francez Maxime Weygand a fost numit (20 mai) comandant suprem al trupelor aliate din Franța; el fusese comandantul armatei franceze din Siria. În aprilie 1940 a conceput un plan în care prevedea intervenția armatei franceze din Siria într-un eventual conflict în Balcani. Atașatul militar francez la Ankara a informat pe atașatul militar român că „generalul Weygand va începe debarcarea de trupe în Salonic de îndată ce primul soldat german sau rus va ataca România sau Iugoslavia fără a mai aștepta decizia guvernului grec sau al celorlalte guverne din Înțelegerea Balcanică”⁷⁵. Dar guvernul român considera că cele șase divizii franceze din Siria reprezentau o forță prea slabă față de sarcinile ce le-ar fi putut avea. În același timp, între Turcia și aliații anglo-francezi nu s-a semnat o convenție militară care să reglementeze obligațiile militare ale fiecărui aliat în parte. Așadar, garanțiile anglo-franceze, așa cum s-a arătat și mai sus, nu prezentau nici un fel de siguranță pentru România.

În aceste condiții, la 20 mai, a avut loc o consfătuire la sediul Ministerului Apărării Naționale, la care au luat parte ministrul afacerilor străine, Grigore Gafencu, ministrul apărării naționale, generalul Ilcuș, șeful marelui stat major, generalul Florea Țenescu, Alexandru Cretzianu, subsecretar de stat la Ministerul afacerilor străine și alții.

S-a constatat că discuțiile româno-turce cu privire la colaborarea militară nu începuseră, iar cele care trebuiau să aibă loc la Atena fuseseră amânate. S-au dat soluții ca să se facă totul pentru ca aceste discuții să înceapă. După cum s-a arătat mai sus, ele n-au mai avut loc.

La această consfătuire, Grigore Gafencu și-a exprimat convingerea că „ipoteza unui atac al Rusiei singure este exclusă, deoarece Germania care nu poate duce războiul fără benzina pe care o primește din Rusia, și din România nu va putea permite ca un război îndelungat între cele două țări să compromită posibilitatea de aprovizionare și transport de produse petrolifere. Este probabil ca Germania să împiedice un atac rusesc, dar dacă acel atac se va produce va interveni numaidecât și va ajunge la un modus-vivendi cu Rusia [...]”⁷⁶.

La 22 mai 1940, România a semnat cu Germania convenția cunoscută sub denumirea armament-petrol. Evenimentele se succed rapid. La 28 mai, armata belgiană a capitulat, între 29 mai și 4 iunie, a avut loc bătălia de la Dunkerque, unde armatele franco-engleze au fost înfrînte.

Aliații occidentali ai României cădeau sub loviturile armatei germane. La 28 mai 1940, la Președinția Consiliului de Miniștri a avut loc o ședință la care au participat: Gheorghe Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri, Grigore Gafencu, ministrul afacerilor străine și Ernest Urdăreanu, mareșalul Palatului cu Wilhelm Fabricius, ministrul plenipotențiar al Germaniei la București. Acestuia i s-a făcut comunicarea verbală că „guvernul

⁷⁵ Arhiva MAN, P. Secția a 3-a, f. 111. *Nota atașatului militar român la Ankara către Ambasada română din Turcia.*

⁷⁶ Arh. MAE, fond 71/Înțelegerea Balcanică, vol. 37, f. 324 (20 mai 1940. Negocieri militare în cadrul Înțelegerii Balcanice).

român ține să manifeste speranța să se vadă lărgindu-se cadrul unei colaborări amicale cu guvernul Reichului⁷⁷. La 2 iunie guvernul german a răspuns că „România să arate dacă și în ce măsură ar fi dispusă să satisfacă unele cereri revizioniste formulate de vecinii săi“. În continuare se mai arată că „Germania nu este interesată în nici un fel de chestiune a frontierelor din regiunea balcanică“⁷⁸.

Capitularea Franței a constituit o grea pierdere pentru România. România se găsea singură în vîltoarea evenimentelor.

Capitularea Franței a produs puternice manifestații de revizionism la Budapesta și Sofia. În noaptea de 30 iunie spre 1 iulie s-au petrecut grave incidente de frontieră româno-bulgare și româno-ungare. În aceste condiții, la 1 iulie 1940, guvernul român a renunțat la garanțiile anglo-franceze și a orientat politica României spre puterile Axei.

Cu toate că aceste garanții legau România de acele mari puteri care consfințiseră prin semnătura lor, pusă pe tratatele din anii 1919—1920, desăvîrșirea statului național unitar român, ele însă n-au constituit esența politicii externe a statului român și nici n-au jucat un rol deosebit în politica sa de asigurare a securității independenței naționale și a integrității teritoriale a României.

Se schimbau aliați, dar nu și politica externă a statului român, ea rămîne în continuare aceeași, apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale.*

DUMITRU TUȚU

⁷⁷ Idem, fond 71/Germania, dosar S2.

⁷⁸ Ibidem.

* Studiul continuă în volumul nostru următor.